

ЦАРКОЎНЫЯ ГАРАДЫ І МЯСТЭЧКІ НА БЕЛАРУСІ: ДА ПАСТАНОЎКІ ПРАБЛЕМЫ

АЛЯКСАНДР ПРУДНІКАЎ

Анотацыя: У дадзеным артыкуле зроблена спроба аналізу комплексу гістарыяграфічных крыніц, прысвечаных гісторыі беларускіх царкоўных гарадоў. Звернута ўвага на асноўных навукоўцаў, што займаюцца распрацоўкай дадзенай або блізкіх да яе праблем. Разгледжаны асноўныя канцэпцыі дарэвалюцыйных, савецкіх і сучасных беларускіх і замежных даследчыкаў па праблеме зямельнай уласнасці асноўных хрысціянскіх канфесій (праваслаўя, каталіцкага касцёла і ўніяцкай царквы).

Ключавыя словы: горад, мястэчка, царкоўны, гістарыяграфія, беларускі.

CHURCH CITIES AND MIASTEČKAS OF BELARUS: PROBLEM SETTING

Abstract: The article attempts to analyze complex historical sources which concern Belarusian church cities. It mentions the main scientists who study this area. It also considers basic concepts of the pre-revolutionary, Soviet and contemporary researchers of the problem of land ownership of Christian denominations: the Orthodoxy, the Catholic Church, and the Uniate Church.

Keywords: City, Miastečkas, Church, Historiography.

Гісторыя царкоўнага землеўладання на Беларусі на сучасным этапе з'яўляецца маладаследаванай, хаця канфесійная гісторыя Беларусі даволі даўно цікавіць даследчыкаў. Першыя працы з'яўляюцца яшчэ ў XIX стагоддзі. Але фактычна яны прысвечаны перадусім вывучэнню пытанняў дагматыкі, веравучэнняў, палемікі з прадстаўнікамі іншых веравызнанняў.

Розныя бакі гісторыі гарадоў і мястэчак Беларусі вывучалі Аляксей Грушэўскі (Грушевский, 1918), Залман Капыскі (Копыцкий, 1966, 1975), Афраім Карпачоў (Карпачев, 1970), Анатоль Люты (Лютый, 1987), Валянціна Чапко (Чепко, 1981), Анатоль Грыцкевіч (Грицкевич, 1975), Станіслаў Александровіч (Aleksandrowicz, 1961, 1964, 1970) і Іна Соркіна (Соркіна, 2010).

Першым царкоўным землеўласнікам на тэрыторыі Беларусі з'яўлялася царква праваслаўная. У XIII–XIV стагоддзях землеўладанне робіцца адной з галоўных крыніц яе існавання. Упершыню права набываць нерухомую маёмасць з боку праваслаўнай царквы было ўсталявана законам у 1443 годзе каралём Уладыславам III. Даследаванню гісторыі праваслаўя ў ВКЛ прысвечаны працы Іларыёна Чыстовіча (Чистович, 1882, 1884), польскага гісторыка Антонія Мірановіча (Mironowicz, 2008) і іншых.

Каталіцкі касцёл з'яўляецца на тэрыторыі Беларусі ў больш позні час, чым праваслаўная царква, але хутка знаходзіць патронаў у асобах вялікіх князёў літоўскіх і каралёў польскіх. У 1387 годзе Ягайла выдае прывілей каталіцкай царкве на набыццё ўласнасці. Найбуйнейшым каталіцкім землеўласнікам з'яўлялася Віленскае біскупства, створанае ў тым жа 1387 годзе. Ежы Курчэўскі (Kurczewski, 1912) вывучаў кананічную гісторыю біскупства, даследаваннем гісторыі фармавання яго зямельнай уласнасці займаўся Ежы Ахманьскі. Ён паказвае, што духоўныя латыфунды з'яўляюцца на тэрыторыі ВКЛ у часы, калі магнацкіх яшчэ не існавала (Ochmański, 1963: 37). Даследаванне дазваляе прасачыць дынаміку росту нерухомай маёмасці Віленскага біскупства, а таксама эвалюцыю феадальнай рэнты ў гэтых уладаннях на працягу канца XIV – сярэдзіны XVI стагоддзяў. Праца напісана з выкарыстаннем вялікай колькасці гістарычных крыніц і з'яўляецца асабліва карыснай і каштоўнай для вывучэння дадзенай праблемы.

Вывучэнню гісторыі дзейнасці каталіцкага касцёла на Беларусі ў XVI–XVIII стагоддзях прысвечаны шэраг твораў беларускага савецкага гісторыка Якава Мараша (Мараш, 1969, 1971). У яго манаграфіях даследуюцца асноўныя напрамкі экспансіі Ватыкана і каталіцтва на тэрыторыі Беларусі. У аснову даследавання пакладзены гісторыка-эканамічны аспект. Менавіта таму гісторык закрануў шэраг пытанняў спецыфічна аграрнай тэматыкі. Дадзенае даследаванне з'явілася

адным з першых побач з працамі Ахманьскага, прысвечаных тэматыцы фармавання царкоўнага землеўладання на беларускіх землях. Большасць з крыніц Мараш упершыню ўвёў у навуковы зварот, прапанаваўшы ўласную класіфікацыю.

Адным з найбольш важных каталіцкіх землеўладальнікаў на тэрыторыі Беларусі з'яўляўся ордэн езуітаў. Вывучэнню яго гісторыі прысвечаны працы як айчынных, так і замежных даследчыкаў (Демьянович, 1872). Але праблему зямельнай уласнасці ордэна яны закранаюць толькі ўскосна.

Спецыяльнымі даследаваннямі па гэтым пытанні з'яўляюцца працы Тамары Бліновай (Блинова, 1990). Гісторык спыняецца на пранікненні ордэна ў Беларусь, узнікненні яго эканамічных падмуркаў, а таксама на становішчы сялян у гэтых уладаннях і іх барацьбе супраць прыгнёту з боку езуітаў. Асноўная ўвага надаецца Полацкай езуіцкай калегіі. Менавіта ёй адводзілася асноўная роля ў справе далейшага наступлення на тэрыторыю Расійскай дзяржавы.

Уніяцкая царква таксама з цягам часу зрабілася адным з найбуйнейшых зямельных уласнікаў у ВКЛ. Вывучэнню яе гісторыі прысвечана вялікая колькасць даследаванняў і публікацый (Коялович, 1859–1861). Аглядам гістарыяграфіі дадзенага пытання стаўся вучэбны дапаможнік Святланы Марозавай (Марозава, 2002). У ім дадзена выдатная характарыстыка твораў, прысвечаных уніі фактычна ад яе падпісання да пачатку XXI стагоддзя. Даследчыца вылучае тры гістарыяграфічныя комплексы: першы – з канца XVI да 1-й паловы XVII стагоддзя, другі – у 2-й палове XIX – першай трэці XX стагоддзя, трэці аформіўся ў канцы XX стагоддзя (Марозава, 2002: 7). У вывучэнні гэтага пытання даследчыца вылучае працы гісторыкаў-заходнерусістаў, беларускіх савецкіх гісторыкаў. Але ўсе азначаныя даследаванні маюць адну хібу: гісторыя ўніі ў разуменні даследчыкаў гэта або барацьба за ўз'яднанне з Расійскай праваслаўнай царквой (заходнерусісты), або вынік каталіцкага пранікнення ў беларускія землі.

Як можна заўважыць, гісторыкамі было зроблена шмат на карысць вывучэння гісторыі хрысціянскіх канфесій на Беларусі. Але на сучасным этапе, на жаль, фактычна няма комплекснага даследавання, прысвечанага вывучэнню гісторыі царкоўнай зямельнай уласнасці на Беларусі, у тым ліку царкоўных гарадоў і мястэчак.

Бібліяграфія

1. Блинова, Тамара (1990). *Иезуиты в Белоруссии*. Минск: Беларусь.

2. Грицкевич, Анатолий (1975). *Частновладельческие города Белоруссии в XVI–XVIII вв. (социально-экономическое исследование истории городов)*. Минск: Наука и техника.

3. Грушевский, Алексей (1918). *Города Великого княжества Литовского в XIV–XVI вв.* Киев.

4. Демьянович, Андрей (1872). *Иезуиты в Западной России в 1569–1772 гг.* Санкт-Петербург: Печатня В. И. Головина.

5. Карпачев, Анатолий (1970). *Социально-экономическое развитие городов Белоруссии во второй половине XVII–XVIII в.: автореф. дис... д-ра ист. наук. 07.00.02.* – Минск.

6. Копыцкий, Залман (1975). *Социально-политическое развитие городов Белоруссии в XVI – 1-й пол. XVII в.* Минск.

7. Копыцкий, Залман (1966). *Экономическое развитие городов Белоруссии в XVI – 1-й пол. XVII в.* Минск.

8. Коялович, Михаил (1859–1861). *Литовская церковная уния: в 2 т.* СПб.

9. Лютый, Анатолий (1987). *Социально-экономическое развитие городов Белоруссии в конце XVIII – первой половине XIX в.* Минск.

10. Мараш, Яков (1971). *Ватикан и католическая церковь в Белоруссии (1569-1795)*. Минск: Выш. шк.

11. Мараш, Яков (1969). *Из истории борьбы народных масс Белоруссии против экспансии католической церкви*. Минск: Выш. шк.

12. Марозава, Святлана (2002). *Берасцейская царкоўная ўнія 1596 г. у беларускай гістарыяграфіі*. Гродна: ГрДУ.

13. Соркіна, Іна (2010). *Мястэчкі Беларусі ў канцы XVIII – першай палове XIX ст.* Вільня: ЕГУ.

14. Чепко, Валентина (1981). *Города Белоруссии в первой половине XIX в. (экономическое развитие)*. Минск.

15. Чистович, Иларион (1882, 1884). *Очерк истории западнорусской церкви. Ч. 1–2.* Санкт-Петербург.

16. Aleksandrowicz, Stanisław (1970). „Geneza i rozwój sieci miasteczek Białorusi i Litwy do połowy XVII w”, *Acta Baltico-Slavica*. Białystok. T. 7: 47–108.

17. Aleksandrowicz, Stanisław (1964). „Kierunki produkcji rzemieślniej i przemysłowej w miasteczkach Białorusi i Litwy (XVI do połowy XVII w.)”, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Adama Mickiewicza. Historia*. Poznań. Z. 6: 23–54.

18. Aleksandrowicz, Stanisław (1961). „Miasteczka Białorusi i Litwy jako ośrodki handlu w XVI i w I połowie XVII w.”, *Rocznik Białostocki*. Białystok. T. 1.: 63–130.

19. Kurczewski, Jerzy (1912). *Biskupstwo Wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa djecezji Wileńskiej, oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*. Wilno.

20. Mironowicz, Antoni (2008). *Diecezja białoruska w XVII i XVIII wieku*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

21. Ochmański, Jerzy (1963). *Powstanie i rozwój latyfundiów biskupstwa wileńskiego, 1387–1550: ze studiów nad rozwojem wielkiej własności na Litwie i Białorusi w średniowieczu*. Poznań.